

Prof. dr. VLADIMIR STIPETIĆ

Hotelijski fakultet Opatija, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska
Faculty of Hotel Management Opatija, University of Rijeka, Croatia

PLAIDOYER ZA JEDINSTVENI SUSTAV TURISTIČKIH RAČUNA (DILEME, TEŠKOĆE I OTVORENA PITANJA)

UDK 338.48:331

Primljeno: 25.05.1998.

Prethodno priopćenje

Turizam se priznaje kao važan ekonomski, socijalni i kulturni faktor u suvremenim društvima. Ipak su statističari još uvijek suočeni s velikim izazovima prilikom mjerenja ekonomske važnosti turizma za nacionalnu ekonomiju. Autor istražuje mjesto turizma u sustavu nacionalnih računa (SNA, iz 1993.godine) i Europskom sustavu računa (ESA, iz 1995.godine). Ističe da je nemoguće točno odrediti važnost turizma za nacionalnu ekonomiju, prema tim modelima. Takav zaključak proizlazi iz činjenice da je turizam interdisciplinarna aktivnost, čije je koncepte teško definirati, isto kao i mjeriti. Potvrdu svojih zaključaka autor je dobio uspoređujući definicije turista prema različitim metodologijama. Koristilo se pri tome šest različitih kriterija. Dobiveni rezultati su se, naravno, značajno razlikovali, što ih čini izrazito neuporedivim i nekompatibilnim. Usporedba takvih podataka je zbog iznesenog teška, a usporedba ima ograničenu mogućnost korištenja. Autor ističe potrebu izrade Unificiranih turističko ekonomskih računa (UTEA), koji bi obuhvaćali osnovne aktivnosti turističkog sektora. Dosadašnje aktivnosti OECD-a i WTO-a čine dobru osnovu za daljnji rad. Tek kada većina zemalja bude koristila Unificirane turističko ekonomske račune, izradene prema prihvaćenoj metodologiji, moći će se vršiti međunarodna usporedba turističkih fonomena na znanstvenoj osnovi.

Ključne riječi: globalizacija i turizam, obrada turizma u novim međunarodnim metodologijama, potreba za jedinstvenim sustavom turističkih računa

1. UVOD

1. U drugoj polovici 20. stoljeća došlo je do globalizacije svjetskih ekonomskih kretanja. Umjesto nekoć dominantnih više-manje zatvorenih nacionalnih gospodarstava i ekonomskih politika, sve češće govorimo o međunarodnoj ekonomiji, koja se sve više povinuje ekonomskim zakonima. Nacionalne granice, koje su prije označavale točke diskontinuiteta u slobodnom protoku kapitala, roba i rada, postaju sve poroznije ili iščezavaju zbog integracijskih procesa, ali i spoznaje nosilaca ekonomske politike o beskorisnosti negdašnjih koncepcija.

Globalizacija se najviše proširila na financijskim tržištima, sa slobodnijim, nespутanim, kretanjem kapitala u pravcu što dobitonosnijih plasmana (u početku najviše direktnim investicijama, ali sve više kapital ulazi u portfolio ulaganja, kao i u financijske derivate). Prodiranje globalne ekonomije jako je izraženo i kod prometa roba (gdje liberalizacija vanjske trgovine nastupa kao svjetski proces, pri čemu su multinacionalne kompanije nerijetko nosioci novih tendencija) i kod prometa usluga. Nešto je sporiji napredak globalizacije pri slobodnijem kretanju rada (zaposlenih), pri čemu su teškoće s (ne)zaposlenošću povod da se taj proces odgađa za "bolja vremena".

2. Uporedo s procesom globalizacije teče i proces standardizacije ekonomskih oruda, s kojima ekonomisti provode analize. Globalna ekonomija zahtijeva da se pri plasmanu kapitala ocijeni globalna tražnja (a ne više samo nacionalna) za datim proizvodom (ili gamom proizvoda). "Investicioni programi" moraju stoga sadržavati marketinšku ocjenu globalne tražnje i ponude, svih konkurentnih proizvoda i tvrtki, kao i analizu sadašnjih i budućih troškova proizvodnje. To sve traži komparativne podatke o potencijalnim tržištima i konkurentima. Već se prije četrdesetak godina spoznalo da su mnogi podaci, koje su skupljale nacionalne statistike, nepodobne za međunarodne komparacije (od računa GDP-ija i pariteta kupovne snage stanovnika do utvrđivanja poslovnih rezultata sličnih tvrtki u svijetu). Stoga je standardizacija ekonomskih kategorija, metodologija i postupaka, postala neophodnost moderne ekonomske znanosti, ako se želi odgovoriti izazovu globalizacije. Ekonomisti su taj izazov prihvatili i rezultati su se brzo pokazali.

Počelo se sa standardizacijom računovodstva (međunarodni knjigovodstveni standardi, prihvaćeni primjerice na nivou Europe, sada se pokušavaju ujednačiti i na svjetskom nivou), kao i završnih računa tvrtki (nema kupovina dionica, kao i njihove kotacija na burzama, ako se bilance ne verificiraju po međunarodnim standardima od respektabilnih svjetskih revizijskih kuća).

Uporedo s tom standardizacijom ekonomskih postupaka na nivou poduzeća, teče i proces standardizacija makropokazatelja. Spomenimo samo da Međunarodni monetarni fond izdaje svoj "priručnik o bilanci plaćanja" (Balance of Payments Manual), koji je obvezatan za sve zemlje članice već pedeset godina (prvo je izdanje izašlo davne 1948. godine!!), a svakih se desetak godina provodi revizija postojeće metodologije i dodaju novi zahtjevi nacionalnim statističkim uredima u pogledu platno-bilančnih računa.¹

U cilju sagledavanja stupnja gospodarskog razvoja u realnom izrazu, već četrdesetak godina traje proces standardizacije metodologije obračuna GDP-ija svake zemlje, konverzije nacionalnih računa u međunarodne jedinice (obično US\$), a sada se računa i paritet prema kupovnoj snazi potrošača. Od obračuna koje su u šezdesetim godinama činili lucidni pojedinci (Gilbert-Kravis i drugi), od 1975. godine taj se

¹ Posljednje, peto izdanje Balance of Payments Manuala izašlo je 1993. godine. M. Camdessus, direktor MMF-a, u predgovoru piše da se u tom novom priručniku zahtijevaju mnogobrojne promjene i inovacije, koje slijede slične promjene u međunarodnim transakcijama. No tu se i "po prvi puta obrađuje značajno područje međunarodnih investicija i statistike tih investicija za svaku zemlju". Pored toga "harmonizirali su se zahtjevi Manuala s revidiranim sustavom nacionalnih računa" (koje su također pripremili eksperti UN).

račun obavlja pod egidom Ujedinjenih naroda, a sve više mu se pridružuju EUROSTAT, Svjetska banka, OECD i druge institucije. Svjetska je banka objedinila eksperte Europske komisije (EUROSTAT), Međunarodnog monetarnog fonda, Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i Statističkog odsjeka - Odsjeka za ekonomske i socijalne informacije te političke analize Ujedinjenih naroda i nakon višegodišnjeg rada objavila 1993. godine Sustav nacionalnih računa (SNA). Taj je opsežni dokument nedavno objavljen i u hrvatskom prijevodu.

S tim, međutim, europski stručnjaci nisu bili zadovoljni, smatrajući da razvijene zemlje Europe mogu osigurati (zahvaljujući bogatijim statističkim vrelima) mnogo više umreženih podataka, pa su objavili 1995. godine Europski sustav nacionalnih računa (i ovaj je dokument 1998. objavljen u hrvatskom prijevodu - kratica ESR).

Mi ovdje ne želimo obrađivati značenje svih tih dokumenata za ekonomsku analizu i vođenje ekonomske politike, već samo ukazati na rješenja, koja su relevantna za utvrđivanje značenja turizma u nacionalnim i međunarodnim razmjerama.

2. POZICIJA TURIZMA U NOVIM MEĐUNARODNIM METODOLOGIJAMA

3. Međunarodnu standardizaciju turizam je doživio ponajprije sa računom svoje pozicije u bilanci plaćanja. Prema petom izdanju Manual-a IMF-a prihodi i rashodi od turizma sada se sastoje od slijedećih precizno definiranih stavaka.

Prije svega glavna se stavka sada naziva "putovanja" (Travel). Prema definiciji pri turističkoj usluzi potrošač (putnik ili posjetnik - prema definiciji Svjetske turističke organizacije) odlazi u zemlju gdje stanovnici te zemlje (rezidenti) prodaju potrošaču robe i usluge, koje on traži. Uslijed toga putovanje nije specifična usluga već skup usluga i roba koje koristi potrošač, koji je stigao u dotičnu zemlju.

Pri tome se izričito navodi da "putovanja" predstavljaju vrijednost roba i usluga, koje je data ekonomija prodala putniku tijekom posjeta, koji traje manje od jedne godine. Isključuju se iz ovog računa troškovi putovanja - budući da se usluge transporta putnika u dolasku i odlasku iz dotične zemlje vode u stavci "transport" platne bilance. Isključuju se takođe iz obračuna na stavci putovanja izdaci za vojne osobe i diplomatsko osoblje, budući da se izdaci za njihovo održavanje registriraju pod "državne usluge".

Isključeni su, takođe i zaposleni u djelatnostima ili pogonima, koji pripadaju dotičnoj zemlji. Drugim riječima izdaci "gastarbeitera" u datoj zemlji nisu uključeni u primanja od putovanja, budući da se troše u zemlji, koja im osigurava zaposlenje.

Putnici uključuju, prema tome, slijedeće kategorije:

- turiste, koji dolaze u zemlju i borave barem jednu noć u zemlji koju posjećuju

- iznimno i putnike, koji ostaju manje od 24 sata i ne prenoće u datoj zemlji. Preporučuje se da se tada oni iskažu kao posebna kategorija, u onim zemljama, gdje su oni značajni kupci ili tranzitni putnici.
- izdaci studenata i drugih osoba, koje ostaju i duže od jedne godine u datoj zemlji (zbog zdravstvenih i drugih razloga), uključuju se u prihode od "putovanja", ali se iskazuju posebno.

Zahtijeva se da se iskažu posebno poslovna od osobnih putovanja. Osobna putovanja su značajnija i češća kategorija, a ona uključuje putovanja zbog zadovoljstava, odmora, sportskih, kulturnih i drugih aktivnosti, posjete prijateljima i rođacima, hodočašća, studije i drugo. Poslovna putovanja se registriraju posebno, budući da se i u SNA i u ESR oni drugačije razvrstavaju (kao poslovni trošak).

Platna je bilanca svake zemlje, po toj metodologiji, dužna registrirati pod stavkom "putovanja" sva dobra i usluge, koje je nabavio putnik (kako je naprijed definiran) u zemlji koju je posjetio. I to nezavisno da li ih je platio putnik sam ili su za njegov račun drugi platili ili čak besplatno ustupili pojedinci računajući na protuuslugu. Najčešće stavke izdataka pod "putovanjima" su stanovanje, hrana i piće, zabave i prijevoz unutar gospodarstva zemlje u koju je putnik došao. Tu su i darovi, suveniri, ali i robe, koje je putnik kupio za vlastite potrebe u zemlji koju je posjetio.

Ovaj sažeti prikaz već govori kako se sada sa stavke putovanja isključuju izdaci za prijevoz putnika (do zemlje i iz zemlje) a koji su se u mnogim zemljama prije računali kao prihod od turizma.

4. "Sustav nacionalnih računa" otišao je još dalje u preciziranju turizma.²

Izričito se navodi (paragraf 14. 110.) da se "stavka turizam kao takav ne odnosi se na posebnu vrstu usluga i stoga se ne može naći u standardnoj klasifikaciji djelatnosti". Naglašava se nadalje da se "izdaci za turizam, a takode i putničke usluge, moraju razlučiti, kako bi se izdvojili oni izdaci koje učine putnici iz poslovnih razloga (kojima izdatke plaćaju ili nadoknađuju njihovi poslodavci) od onih izdataka koje čine kućanstva. Radi preciznijeg računa finalne potrošnje rezidentnih kućanstava iz izdataka koje učine sva kućanstva (rezidentna i nerezidentna) na domaćem tržištu, traži se da se potrošnji rezidentata dodaju direktne njihove kupovine u inozemstvu, a od ukupne potrošnje u zemlji valja odbiti kupovine, koje su izvršili nerezidenti (stav 14. 111.).

Opće je uvjerenje korisnika "sustava nacionalnih računa" (čak kad je i izveden do perfekcije) da se u njima teško i slabo sagledava značenje turizma za nacionalnu ekonomiju. Zato su se tražila i druga rješenja.

5. Europski sustav nacionalnih računa (donešen 1995. godine, a mi ga koristimo prema hrvatskom prijevodu iz 1998. godine, kratica mu je ESA - 1995) spoznao je te teškoće pa je (u stavku 1. 18. a) istakao

² Navodimo ga prema prijevodu, kog je izdao Državni zavod za statistiku RH u Zagrebu 1997. godine.

“Za neke specifične potrebe za podacima najbolje je sastaviti zasebne popratne račune. Tipični su primjeri potrebe za podacima, npr. za analizu uloge turizma u nacionalnom gospodarstvu”. Time je ESA potvrdila stav, koji je još ranije zauzeo OECD, po kome je radi potpunijeg sagledavanja turizma neophodno izgraditi “satelitski sustav” u kom će se integrirati sve korisne informacije potrebne turističkoj djelatnosti. Ističe se, tom prilikom, kako “neposredna korisnost ne može biti jedini i konačni kriterij za stvaranje koncepcije sustava”.³

Ističući neophodnost popratnih računa ESA 95 ističe da u njima valja očuvati “sve temeljne koncepte i klasifikacije standardnog okvira. Uvode se promjene u temeljnim koncepcijama samo kada određena namjena popratnog računa definitivno zahtijeva preinaku. U tim iznimnim slučajevima popratni račun mora također sadržavati tablicu, koja prikazuje vezu između značajnijih agregata u popratnom računu s onim u standardnom okviru ESA - 95.

Sa tim općim stavom razrađuje se pozicija usluga (u koje ulazi i putovanja), pa se navode slijedeće definicije (3. 142.):

- Izvoz usluga obuhvaća sve usluge koje rezidenti (date zemlje) pružaju nerezidentima;
- Uvoz usluga obuhvaća sve one usluge koje nerezidenti pružaju rezidentima.

Izvoz usluga, navodi se izrijekom, uključuje međunarodni ili nacionalni (!) prijevoz putnika, a kog rezidentni prijevoznici vrše u korist nerezidenata. Izvozom se smatra, nadalje, izdavanje stanova za odmor u kojima borave vlasnici, koji su nerezidenti.

Mnogo su složeniji, zahtjevniji u pogledu obračuna, zahtjevi, koji se stavljaju na račun uvoza (stavka 3.145.). Tu se kaže da “uvoz na ime izravnih nabavki rezidenata u inozemstvu obuhvaća svu nabavu dobara i usluga, koje su imali rezidenti za vrijeme putovanja u inozemstvu, nezavisno da li se radilo o putovanju u osobne ili poslovne svrhe. Zbog toga što zahtijevaju različiti tretman (u sustavu nacionalnih računa - opaska V. S.):

- izdaci na poslovnom putu (koji predstavljaju intermedijarnu potrošnju)
- izdaci ostalih putnika na putovanjima u osobne svrhe, koji se ubrajaju u izdatke za finalnu potrošnju kućanstava.

3. DILEME, TEŠKOĆE I OTVORENA PITANJA SUSTAVA TURISTIČKIH RAČUNA

6. Svrha je ovog rada pružiti osnovni okvir za račun turizma u nacionalnom gospodarstvu. Autor ovog rada drži da je u globalnom svjetskom gospodarstvu neophodno standardizirati te račune, jer se samo tako može osigurati komparativnost podataka i postići željena analitička vrijednost.

³ OECD - Tourism Committee: Manual on Tourism Economic Accounts, Paris 1991.

Pri tome moraju se postaviti jasna načela što se očekuje od računa turizma. Ovaj rad prožima načelni stav po kome:

- valja integralno prikazati turizam u datoj zemlji;
- sustav mora biti deskriptivan i primjenljiv u praksi;
- težište prezentacije mora biti na novčanim agregatima (kao što je to uvijek i slučaj pri SNA i ESA), ali je potrebno sakupiti i odgovarajuće naturalne podatke;
- pri prezentaciji podataka valja kombinirati podatke i sa strane ponude i na strani potražnje. I, na kraju
- valja voditi računa da čitav niz podataka bude kompatibilan sa sustavom društvenih računa, čime bi se stekla puna analitička vrijednost.

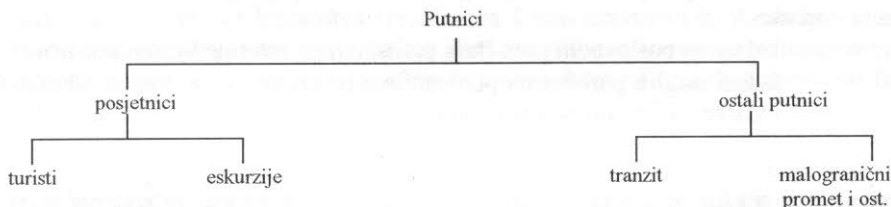
Iako ova načela na prvi pogled izgledaju prihvatljiva, ipak je njihova primjena u mnogo čemu otežana razlikama u praćenju pojedinih fenomena, kao i razlikama u definicijama.

Prva je potreba svakog analitičkog računa jasna definicija pojmova, pri čemu tek potom valja naći najadekvatniji način registracije određene pojave. Počet ćemo našu analizu teškoća s definicijom najjednostavnijih pojmova: turista i turizma. Turist se u pravilu definira kao osoba, koja je promijenila mjesto boravka (za kraće ili duže vrijeme) zbog nekih potreba, sklonosti ili drugih razloga. Pri ekonomskim analizama turist je osoba koja je potrošila nešto radi turističkih potreba.

Turizam je manje precizna koncepcija. U ekonomiji to označava sve ono što turizam čini, ili pak djelatnosti koje opslužuju turiste. U pravilu se ove dvije definicije koriste kao cjelina pojma, pa smo ih i mi tako tretirali.

Međutim, čim se pokuša definirati što je to turist i turizam nastaju nejasnoće i dileme, koje valja razriješiti zajedničkom (svjetskom?) metodologijom.

Ako je promjena mjesta boravka oznaka turizma, to se odnosi i na sve putnike, koji odlaze iz svojih stalnih obitavališta. A onda nastaje čitava gama mogućnosti. Prema preporukama Svjetske turističke organizacije valja razlikovati slijedeće kategorije u prometu putnika:

Kako se učesnici ekskurzija mogu tretirati i kao turisti s kratkim boravkom (manje od jednog dana) ponekad se oni ubrajaju među turiste, iako iz tog mogu proisteći zabune.

Uzmimo, kao prvu dilemu, kako bilježiti putnike (ili turiste). Po uvjerenju pisca ovog rada državljanstvo (ili nacionalnost) nisu presudni kriteriji, već zemlja iz koje posjetnik dolazi. Dilema je kako ćemo pratiti, primjerice, švedskog državljanina,

hrvatskog podrijetla (pa možda i sa hrvatskim državljanstvom), koji je došao na odmor u Hrvatsku?

Slično je i s radnicima, koji rade izvan svog mjesta stanovanja. Da li tisuće radnika iz Međimurja i Hrvatskog zagorja, koji svakodnevno ili tjedno odlaze na rad u Sloveniju, tretirati kao posjetnike ili turiste? Stav je pisca ovog rada da njih ne treba uključivati ni u putnike niti u turiste. Obrnuto, posade brodova, aviona, vlakova, kamiona i drugih prometala, koji ostaju neko vrijeme u zemlji, valja tretirati kao turiste (čak i kada su manje od 24 sata u zemlji). To znači da pilote i posadu zrakoplova Croatia-airlinesa i drugih kompanija, koji noće u Dubrovniku, valja tretirati kao turiste.

Kako tretirati putnike na kružnim putovanjima, što stižu brodovima ili jahtama? Ako spavaju na "svom" brodu (što je u pravilu slučaj) tad su oni učesnici ekskurzije, ako noćivaju u hotelima na obali tada su turisti.

No, koga tretiramo kao učesnike ekskurzije? Za statistiku turizma, to su svi oni, što posjećuju zemlju, a nisu prenoćili. Međutim, među učesnike ekskurzija ne treba uključiti posjetnike, što prelaze granicu radi kupovine roba, a ostaju u zemlji manje od jednog dana.

Česti su, nadalje, posjetnici zemlje, koji dolaze radi montaže uređaja ili strojeva. Oni dolaze iz inozemstva, ali njihov boravak u pravilu organizira domaće zastupstvo. Da li su oni strani ili domaći poslovni turisti? Nejasan je i slučaj i migranata. I oni legalni, a pogotovo ilegalni, ne mogu biti tretirani kao turisti.

Manje su dvojbeni, slučajevi kad putnici dolaze na liječenje (u bolnice jednako kao i u toplice). Ako ostaju kraće od jedne godine, oni su uvijek turisti.

Mnoge statistike imaju velike teškoće s registracijom statusa studenata i drugih polaznika škola. Sve veći broj mladih ljudi studira izvan mjesta boravka, ostajući u mjestu studija čak i po nekoliko godina. Po statističkim definicijama njih bi se, kad borave na jednom mjestu manje od godine dana, trebalo tretirati kao turiste. Ali većina zemalja ne postupa tako kad su u pitanju domaći studenti, ali strane uključuju u "turiste" (kad ostaju na datoj lokaciji manje od godine dana).

Mnogo je nepravilika i s putnicima u tranzitu. Oni, koji ostaju samo u tranzitnim dijelovima aerodroma, u pravilu se ne ubrajaju u tranzitne putnike; ostale putnike (koji prelaze granicu, kako bi preko teritorija date zemlje prispjeli do krajnje destinacije) u pravilu se tretira kao učesnike ekskurzije (iznimno turistima, ako jednu ili više noći prenoćite na teritoriju tranzitne zemlje).

Međutim, nejasno je još uvijek (u međunarodnoj statistici, ali i u drugim domenama) kako tretirati ljude, koji imaju svoj drugi dom (ili kako ih mi zovemo vikendaše). Većina zemalja ne uključuje boravak rezidenata u vlastitoj vikendici kao turistički boravak (neke to ipak čine). Traži se, međutim, da se u tim slučajevima, u prihod od turizma ubroji vrijednost stanovanja u vlastitoj kući pogotovo jer je ona ubrojena u prihod građana (vikendica je podložna oporezivanju gotovo svugdje).

Posebnu teškoću pri računima čine druge kuće (ili stanovi) koje posjeduju nerezidenti. Stotine tisuća kuća i stanova, primjerice, Španjolska je prodala strancima i oni (sa njihovim prijateljima) ljetuju u tim objektima. Po sadašnjoj praksi boravak u takvim objektima tretira se kao turistički boravak, jednako vlasnika, kao i njegovih prijatelja. Kupovina kuće, međutim, nije rashod/prihod od turizma, već se tretira kao direktna investicija iz inozemstva u bilanci financijskih transakcija.

7. Prethodna točka pokazala nam je koliko ima nejasnoća pri definiciji turizma i turista. Nejasnoće uzrokuju tegobe pri prikupljanju statističkih podataka, no one se potenciraju pri komparativnoj analizi podataka. U tablici 1 dali smo podatke o broju turista i noćenja, kao i kriterije, po kojima se ti podaci prikupljaju. Pri tome brojke kriterija u glavi tablice označavaju:

- 1 - dolazak stranih turista na granicu
- 2 - dolazak stranih posjetilaca na granicu
- 3 - dolazak stranih turista u hotele i slične objekte
- 4 - dolazak stranih turista u sva prenoćišta
- 5 - noćenja stranih turista u hotelima i sličnim objektima
- 6 - noćenja stranih turista u svim vrstama prenoćišta

Tablica 1 daje sve podatke, pa ćemo nešto više govoriti o podacima, kako bismo spoznali kako stojimo s tim osnovnim statističkim podacima:

Tablica 1. Međunarodni turistički promet prema različitim kriterijima godine 1995.

(u tisućama)

Zemlja	Kriteriji:					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Austrija	-	-	12.464	17.473	56.199	86.991
Belgija	5.560	..	4.138	..	7.895	13.888
Češka	15.500	3.381	..	10.327
Danska	5.884	10.790
Engleska	21.925	23.741	162.974
Francuska	60.110	131.580	27.018	54.339	491.336	..
Grčka	10.712
Kanada	16.932	41.657	91.983
Mađarska	20.690	39.240	2.116	2.878	6.323	9.998
Njemačka	12.683	14.847	27.185	35.481
Italija	..	55.706	23.431	25.581	84.566	113.001
Mexico	20.162	84.977
Nizozemska	4.498	6.576	9.582	19.736
Portugal	9.169	22.875	4.000	4.572	20.357	22.241
Španjolska	43.249	61.421	15.286	..	101.182	..
Švedska	3.694	7.861
Švicarska	6.946	..	18.386	..
USA	43.385
Turska	..	7.727	4.215	4.630	14.676	18.477

Izvor: OECD - Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries, OCDE/GD (97)173, Paris 1997.

Iz ove tablice, koja je zasnovana na recentnim podacima (pa odražava tokove prometa sredinom devedesetih godina ovog stoljeća) dolazimo do zaključka kako je inozemni turizam nepotpuno odnosno defektno praćen gospodarski fenomen. Svih šest kriterija, koji su itekako za turizam relevantni, prate od analiziranih 19 zemalja samo dvije zemlje (Mađarska i Portugal). Tri zemlje imaju po pet statistički relevantnih serija (Francuska, Italija i Turska). Po 4 kriterija skupljaju Austrija, Belgija, Njemačka, Španjolska i Nizozemska; samo 3 prate Češka, Engleska i Kanada i po 2 kriterija promatraju Danska, Mexico, Švedska i Švicarska. Svega jedan kriterij - prelazak stranih turista preko granice - bilježe dvije turističke velesile: USA (najveća turistička velesila - recipijent) i Grčka.

Iz podataka, koji se daju u tablici 1, vidi se da su razlike u praćenju po tim kriterijama enormne, pa nam se čini da je neophodno na njih upozoriti. Tako od svih prelazaka granice u Englesku čak 92% su turisti; međutim, Francuska nalazi da je među onima što prelaze njenu granicu svega 46% turista; u Mađarskoj to je 53%, u Portugalu 40%, u Španjolskoj 70%, a u Mexico tek 24%. Nitko ne može objasniti odakle tolike razlike između broja stranaca što prelaze granicu i broja registriranih turista. Dok bi se kod teritorijem malih zemalja to moglo objasniti brojem tranzitnih putnika, to ne može biti objašnjenje za prostranstvom mnogo veću Francusku ili Mexico.

Još su veće razlike između registriranog broja turista i onih, koji su boravili ili u hotelima i sličnim objektima (kriterij 3) odnosno u svim objektima (kriterij 4). Prema podacima iz Češke svega 20% od onih, što su registrirani na granici kao turisti, boravili su u bilo kojem prenoćištu; u Mađarskoj taj postotak iznosi svega 14%; u Portugalu se taj pokazatelj diže na 50%, u Francuskoj na preko 90%. U stvari sve bi brojke morale biti niže, jer se gost u svakom hotelu, gdje noćiva, registrira ponovo pa je broj gostiju zacijelo manji od onog što se dobija zbrajanjem izvještaja hotelskih i drugih objekata (jer se turist koji boravi broji onoliko puta koliko hotela promijeni za vrijeme svog boravka).

Iz iznešenih činjenica neminovno proizlazi zaključak, da nam je turistička statistika i u najrazvijenijim zemljama svijeta (sve iskazane zemlje su OECD zemlje) iznimno manjkava, pa su zbog toga i komparativni izvodi iz tih podataka u velikoj mjeri ograničeni u svojoj vrijednosti. Ovdje ostavljamo po strani kako valja skupljati te podatke: da li izvještavanjem iz hotelskih i drugih objekata (što je mukotrpan put, sve teži s obzirom na porast broja kapaciteta) ili na temelju reprezentativnog uzorka.

8. Teškoće pri evidenciji broja turista, koji posjećuju neku zemlju posebno se teško odražavaju na kvalitetu izvedenih podataka. U tablici 2. iznosimo za isti skup od 19 zemalja podatke iskazanim prihodima od inozemnih turista (kako su iskazani u platnim bilancama) i izvedeni račun, koliko su ti turisti potrošili prema iskazanom noćenju.

Razlike su enormne, pri sva tri niza izvedenih pokazatelja.

Počet ćemo sa rashodima, koje troše turisti. Oni se kreću od svega 83 dolara (koliko potroši ukupno turist, koji dolazi u Mađarsku) do 1409 dolara po turistu u

USA. Na donjoj strani ljestvice nalaze se još Češka (174\$ po turistu) i Mexico (304), dok iznimno visoke prihode po turistu ostvaruje u Europi Belgija (s 1010\$ po posjetu turista).

Ako se uporede prihodi zemlje s brojem noćenja u svim registriranim prenoćištima (kriterij 6. iz tablice 1) tada su razlike opet iznimno velike. Najmanji prihod po noćenju ostvaruje Kanada (87 dolara po noćenju?!?), slijede Engleska sa svega 117\$ po noćenju (da li je to moguće? pitat će se svi koji posjećuju Englesku) te Austrija (168) i Mađarska (175\$). Među onima, koji su iznimno "skupi" spominjemo Belgiju, Švedsku i Njemačku.

Tablica 2. Prihodi od međunarodnog turizma 1995. godine izvedeni po noćenju

Zemlja	Prihod od Međ. turizma (mil. US\$)	Izdatak po noćenju (US \$) prema		turistu
		Kriteriju 5.	Kriteriju 6.	
Austrija	14.593	260	168	..
Belgija	5.594	709	403	1.010
Češka	2.875	..	278	174
Danska	3.716	631	344	..
Engleska	19.089	..	117	896
Francuska	27.528	560	..	458
Grčka	4.089	382
Kanada	8.012	..	87	473
Mađarska	1.748	276	175	83
Njemačka	16.219	943	457	..
Italija	27.450	324	243	..
Mexico	6.163	304
Nizozemska	6.562	685	332	..
Portugal	4.424	217	199	482
Španjolska	25.342	250	..	586
Švedska	3.467	939	441	..
Švicarska	9.460	514
USA	61.137	1.409
Turska	4.959	338	268	..

Još su veće razlike kad ukupni prihod od inozemnog turizma podijelimo s registriranim brojem noćivanja u hotelima. Tu mali prihod po noćenju u hotelu iskazuju Portugal, Španjolska, Austrija i Mađarska (sve su u kategoriji prihoda između 217 i 276 dolara po noćenju); nasuprot tome visok se prihod iskazuju Belgija, Njemačka i Švedska (koje imaju između 709 i 939\$ tako iskazanog prihoda po noćenju u hotelu).

Nama se čini, međutim, da te iznimne razlike proističu više iz slabosti evidentiranja noćenja, ali i deviznih prihoda, nego što su oni rezultanta cijena noćivanja i ostalih usluga u analiziranim zemljama. Teško se može racionalno protumačiti da je prosječni prihod po turistu u Mađarskoj (83\$) niži nego iznos jednog noćenja u prenoćištu, a jedno je noćenje uvjet da se posjetilac tretira kao turist. Zaključimo, stoga, da se ukrštanjem podataka mogu dobiti indicije o sistemskim slabostima, koje postoje kod prikupljanja podataka o broju turista, noćenja i drugog. Očito tek predstoji velik rad na standardizaciji podataka turističke statistike, što bi omogućilo daleko učinkovitije njihovo korištenje za analizu i mjere turističke politike.

9. Primjeri izvedeni u točki 7. i 8. ilustracija su teškoća, s kojima se sukobljava komparativna analiza turizma u razvijenim zemljama. Dokazano je, vjerujem, kako različiti kriteriji koji se primjenjuju u nacionalnim statistikama, donose različite rezultate, koji dovode u sumnju podatke koji se daju.

Zato mnogobrojne međunarodne institucije rade na tome, da se jedinstvenom metodologijom utvrdi pravi doprinos turizma ekonomskom, socijalnom i kulturnom napretku suvremenih društava.⁴

Mi ćemo se ukratko osvrnuti na rad, kojim se bave tri međunarodne institucije u cilju preciznog određivanja Ekonomskog turističkog računa (u daljnjem tekstu ETR). Sve tri organizacije polaze od činjenice da značenje turizma u svim gospodarstvima svijeta raste, kako čovječanstvo postaje sve pokretljivije i imućnije. Turizam je usko povezan s mobilnošću i bogatstvom, ali kako se bogatstvo mjeri drugim ekonomskim računima, ETR je fokusiran na ekonomske i društveno-ekonomske aspekte samog turizma.

a) Konceptija ETR OECD-a koncentrira se prvenstveno na podatke o turizmu izražene novčanim jedinicama.

U svakodnevnom govoru, pod pojmom turist (koji se rabi oko 200 godina) obično se podrazumijevalo ljude, koji su pravili "turu" (oko Europe, u pravilu) radi odmora, iako je taj odmor bio pomiješan i s učenjem (o drugim kulturama, umjetnosti, povijesti i slično). U drugoj polovici 20. stoljeća takva je konceptija turiste neprihvatljiva, jer je preuska. Zato se danas obuhvaćaju kao turizam i poslovna putovanja i posjete prijateljima i rodbini izvan matične zemlje, odlasci u inozemstvo radi zdravlja i obrazovanja, obrazovne i druge eskurzije i drugo. Iznimku od tako širokog tretmana "turista" u OECD konceptiji su rad s druge strane granice i radnici-migranti.

Statistika OECD želi mjeriti izdatke za usluge i (neke) robe koje koristi tako definirani turist. Iako je taj stav definicijom jasan, ipak je mnogo složenije tu injenicu obuhvatiti u praksi. Je li nabavka kamere (u zemlji ili inozemstvu - svejedno) radi snimanja turističke posjete rashod kog valja ubrojiti u turističke izdatke? Ili kako

⁴ Deklaracija iz Manile o svjetskom turizmu kaže "Turizam smatramo djelatnošću, koja je bitna za život nacija, budući da ima dubok i trajan učinak na društveni obrazovni i ekonomski sektor nacionalnih gospodarstava i na njihove odnose s međunarodnom zajednicom".

tretirati nabavku automobila, što je uvijek povezano s putovanjem? Nedoumica ima mnogo, kao što se vidi, i nije ih lako razriješiti.

Teškoće proizlaze prvenstveno iz činjenice da se turizam i izdaci za turizam ne mogu jednostavno definirati. Ne postoji nigdje "turistička djelatnost" kao posebna grana narodnog gospodarstva. Uobičajeno je, naime, da se djelatnosti nazivaju prema onom što proizvode: rudarstvo - rude, ribarstvo - ribe, poljoprivreda hranu i vlakna, industrija robe, banke financijske usluge itd. Kod turizma toga nema: nema proizvoda koji se nudi, već je kupac - turist, onaj koji određuje što sadrži "turistički proizvod". Zato ekonomski statističar može odrediti što je "ukupni turistički proizvod" isključivo na osnovu poznavanja izdataka turista. Zato je turizam potražnjom inducirani fenomen, čime se razlikuje od standardnog pristupa drugim djelatnostima.

U pravilu, veličina proizvodnje u pojedinim granama ocjenjuje se na temelju podataka o proizvodnji desetak najvažnijih artikala (u poljoprivredi, recimo, to su žita, meso i mlijeko). U turizmu to nije moguće, budući da turist kupuje čitav niz vrlo različitih proizvoda i usluga (od transporta avionom preko posjete muzeja i rock koncerata do vođenih izleta i odmora).

Izbjegavajući sve provalije i skliska mjesta OECD je početkom devedesetih godina stvorio okvir ETR, sa čitavim nizom podataka.⁵ Taj se je sustav turističkih računa provjeravao na temelju raspoloživih podataka: u Austriji (1994), Kanadi (1988) i Španjolskoj (1990). Dobijeni su slijedeći osnovni odnosi (tablica 3). Prikazujemo te podatke radi prostora u nešto skraćenom obliku, ali oni su i ovako vrlo indikativni.

Tablica 3. Komparativno istraživanje doprinosa turizma ekonomijama Austrije, Kanade i Španjolske

Pokazatelj	Austrija	Kanada	Španjolska
Turizam u ekonomiji (kao %)			
- nove vrijednosti (GDP)	4,4	2,3	3,7
- zaposlenosti (prilagodeno)	5,0	4,3	2,6
- investicija u fiksne fondove (%)	5,5	1,2	0,5
- plaća (nac. = 100)	90	73	..
Turistički izdaci			
(kao % GDP-finalne potrošnje)	10,3	4,6	10,3

OECD je dobijene rezultate ovako komentirao: "turizam predstavlja vrlo značajni ekonomski fenomen u analiziranim trima zemljama, pri čemu je evidentno da je on značajniji u Austriji i Španjolskoj nego u Kanadi. Njegovo je značenje još vidljivije kad se računa konačna turistička potražnja (što znači rezidenata i

⁵ Vidi OECD: OECD Tourism Statistics, Design and Application for Policy, OECD 1996.

nerezidenata), koja prelazi 10% GDP-ija Austrije i Španjolske, a doseže 4,6% u Kanadi”.

Segmentacija podataka iz gornjih tablica koja je izvršena u ETR pokazuje da su hoteli i restorani daleko najznačajniji segment turističke ponude, koji uzima 70% turističke potražnje Austrije, 69% u Španjolskoj i 49% u Kanadi.

U strukturi turističke potražnje u Austriji 61% daju inozemni gosti, 39% u Španjolskoj, a u Kanadi stranci učestvuju sa svega 24%.

b) Tako izračunati rezultati doprinosa turizma narodnom gospodarstvu nisu se svima sviđali. Prigovaralo se (u krugovima turističkih stručnjaka), cjelokupnoj koncepciji “satelitskih računa turizma”, pa su se javile i druge organizacije s alternativnom metodologijom.

Svjetska turistička organizacija, koja ima sjedište u Madridu, pristupila je takođe izradi temeljnog konceptualnog modela. Iako postoje mnoge sličnosti s koncepcijom ETR (koju promovira OECD) ipak se javljaju neke razlike, na koje želim upozoriti. Tako se investicije u turizam žele prikazati kao direktni dio turističke potražnje (a ne kao indirektni niti kao investicije, što označava pristup OECD). Nastaje nadalje uključiti u GDP turizma izdatke, što ih čine države i poslovni ljudi u turizmu (a ne kao materijalne troškove - čime bi se ti troškovi u nacionalnom računovodstvu knjižili na dva načina).

c) Na kraju tu su i prijedlozi, koje promovira Svjetski savjet za putovanja i turizam (acronim WTTC - prema World Travel and Tourism Council). Njihov je cilj da ukažu javnosti na značenje, što ga turizam ima u nacionalnoj ekonomiji. U tu svrhu, organizatori priznaju da su “maksimalisti”, jer koriste iznimnu široku koncepciju turističke tražnje, kako bi povećali značenje “svoje” djelatnosti. U tu svrhu WTTC nastoji da za svaku zemlju izračuna značenje turizma, ali i za cijeli planet Zemlju. Kako to rade stručnjaci WTTC-a? Uzet ćemo samo jedan primjer: korišćenje putničkog automobila. Oni izdatke za kupovinu svakog automobila tretiraju kao izdatak radi turizma, a troškove goriva, maziva, osiguranja i drugog za taj automobil pripisuju turizmu s onim postotkom s koliko (računaju) on ulazi u turizam. Budući da u razvijenim gospodarstvima kupovina i izdaci za automobil čine visoku stavku, to uključivanje ove stavke uzrokuje značajnu razliku između računa, što ga daje OECD, WTO i WTTC.

No stručnjaci WTTC-a idu i dalje, pa govore da je svjetska trgovina naftom, izvoz i uvoz, u velikoj mjeri rezultanta turizma, pa je stoga promet nafte i derivata predstavlja u (određenoj) mjeri posljedicu turizma. Sličnim argumentom u turizam se uključuje i avio-industrija, gradnja putničkih brodova, autobusa, putničkih željezničkih vagona (i lokomotiva). Koncepcija turizma kod WTTC-a je, prema tome uključiti u turizam sve one djelatnosti, kojima se putnik pokreće iz mjesta boravka u mjesto odlaska. Time se, dakako, silno proširuje značenje turizma, pa u očima sljednika takve koncepcije on postaje najznačajnija gospodarska grana suvremene

civilizacije. Stručnjaci iz OECD-a i WTO-a razmatrali su tu koncepciju višekratno i dugo i zaključili da "tako široka definicija turizma nije analistički korisna".⁶

10. Zaključujem ovu analizu s Plaidoyer-om za razradu metodologije, koja bi donijela analitički okvir neophodan za komparativnu analizu turizma, kao svjetskog fenomena.

Dosadašnji rad WTO-a i OECD-a predstavljaju izvrsnu podlogu, na temelju koje bi trebalo izraditi jedinstveni sustav praćenja turizma u svijetu.

Summary

PLAIDOYER FOR THE UNIQUE TOURISM ACCOUNTS (DILEMAS, DIFFICULTIES AND QUESTIONS)

Tourism is recognised as an important economic, social and cultural factor in modern societies. However, statisticians still face an enormous challenge when it comes to measuring the economic importance of tourism for given national economy.

In his paper author examines the position of tourism in System of National Accounts (SNA-as presented in the version from 1993) and in European System of Accounts (acronym ESA, from 1995). He comes to the conclusion that is impossible to get the full answers on the importance of tourism for the given national economy within those frameworks. The main reason for such conclusion he has found in the fact that tourism is the multifacetaactivity, with difficult concept to define, let alone measure.

He gets the proof for his conclusion comparing the different methodologies for defining who is the tourist, finding six different criterias in application at the moment. The results obtained are, of course, differing considerably, what makes them strictly incompatibles. The comparison of such datas is for that reason difficult to make and the comparative results are of limited use.

Author advocates a need to make on international level a Unified Tourism Economic Account (UTEA), covering the main activities of tourism sector. He regards the existing work by OECD and WTO as a good basis for further work. Only when majority countries would make UTEA, based on accepted neethodology, could be the cross-country comparison made on scientific basis.

Key words: globalisation and tourism, tourism through new international methodologies, necessity of Unified Tourism Economic Account

⁶ OECD Tourism statistics, op. cit. p. 83.